

7. Калагін Ю.А. Гендерні аспекти мотивації військової служби. П'ятнадцята міжнародна наукова конференція Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба: «Новітні технології – для захисту повітряного простору». Гендерні аспекти мотивації військової служби. М-во оборони України, Харк. ун-т Повітряних Сил імені Івана Кожедуба. Х. : ХУПС, 2019. С. 611.

8. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2016 № 113-р «Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-2016>.

9. Указ Президента України «Про підвищення статусу жінок у суспільстві» від 25.04.2001 р. № 283, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/283/2001>

10. Указ Президента України «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 26.07.2005 р. № 1135 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1135/2005>.

ВІДНОВЛЕННЯ ЕТНІЧНОЇ САМОСВІДОМОСТІ МОЛОДІ В УМОВАХ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРИАЗОВ'І

Слющинський Богдан Васильович

професор, доктор соціологічних наук, завідувач кафедри філософії та соціології,
Маріупольський державний університет

Актуальність вивчення особливостей відновлення етнічної самосвідомості молоді в умовах міжкультурної взаємодії обумовлена соціально-економічними, суспільно-політичними та історико-культурними процесами, що відбуваються в сучасному суспільстві. Ці процеси сприяють відродженню етнічної самосвідомості, впливають на життя і культуру

національностей та етносів, що населяють регіони України, в тому числі і українське Приазов'я, яке історично є етнічним перехрестям, територією етнокультурних контактів. У Приазов'ї, в даний час, проживає понад 104 різних національностей та етносів. Специфіка етнічної самосвідомості молоді викликає інтерес тому, що саме молодь відрізняється високою сенситивністю до соціальних змін і готовністю слідувати тенденціям сучасних процесів акультурації, декультурації та асиміляції.

З метою з'ясування специфічності процесів відновлення етнічної самосвідомості молоді в умовах міжкультурної взаємодії стає актуальною спроба аналізу сучасного стану проблеми етнічної самосвідомості у науці, а на основі вивчення змісту понять «самосвідомість», «етнічна самосвідомість», «етнічна ідентичність», «етнічна самоідентифікація», вважається за доцільне спробувати обґрунтувати методологічний підхід і відпрацювати тезаурус дослідження особливостей відродження етнічної та моральної самосвідомості молоді українського Приазов'я в умовах міжетнічної взаємодії.

Питаннями розробки теоретичних основ етносоціальних процесів і уточнення таких понять як «етнічна група», «національна меншина», «етнічна ідентифікація», «етнічний статус» і ряду інших, в реаліях сьогодення, займалися такі науковці, як: Б. Барбер, Д. Горовіц, Ж. Зайончковська, Р. Кім, Н. Космарска, Е. Красінец, Г. Ленські, Е. Паїна, С. Панаріна, В. Попкова, Т. Регент, Р. Роуланд, Ю. Садовська, С. Тайфел, М. Тернер, О. Цибульська. Історичним аспектам формування етнообщин присвячені роботи І. Агаяна, Ж. Ананяна, С. Артановського, Ф. Бродель, Г. Геворкяна, В. Григоряна, В. Дятлова, Л. Погосяна, В. Хачатуряна та інші [3].

У науковій літературі зустрічаються два терміни: «етнічна самоідентифікація» і «етнічна самосвідомість». Відомий український вчений В. Хотинець [9] стверджує, що почуття приналежності до групи, сформульоване англомовними вченими як «етнічна самоідентифікація» (ethnicidentity), мало чим відрізняється від розуміння «етнічної самосвідомості». Питання про тотожність чи диференціації розглянутих

термінів дійсно на сьогоднішній день є проблемним для наук, що займаються їх вивченням, і вимагає ґрунтовного методологічного і теоретичного осмислення.

Філософський словник, визначає «самосвідомість» як усвідомлення й оцінки людиною самої себе як суб'єкта практичної і пізнавальної діяльності, як особистості [8, с. 566]. З приводу етнічної самосвідомості існують різні точки зору. Тлумачення його, насамперед, залежить від розуміння категорії «етнос». В етнографічній науці, починаючи з 50-х років, міцно утвердилася характеристика змісту поняття «етнічна самосвідомість» як усвідомлення членами етносу своєї приналежності до нього. Ю. Бромлей розширював концепт терміну, стверджуючи, що немає підстав зводити етнічну самосвідомість лише до усвідомлення своєї етнічної приналежності, так як самосвідомість є усвідомлення людиною своїх дій, почуттів, думок, мотивів поведінки і т. д. [1, с. 97].

У результаті узагальнення розглянутих уявлень етнічної самосвідомості може бути запропонована наступна його дефініція: «етнічна самосвідомість є відносно стійка система усвідомлених уявлень і оцінок реально існуючих етнодиференціюючих і етноінтегруючих ознак життєдіяльності етносу. До ознак, які виконують етнічні функції, відносяться такі компоненти етнічної реальності як етнонім (самоназва), походження та історичне минуле членів етносу, етнічна територія, мова, релігія, культура, економіка, що представляють елементи різних підсистем або сфер етнічної культури, а також етнічність носіїв в якості антропологічних і психологічних особливостей членів етносу» [6, с. 42–46].

Становлення етнічної самосвідомості проходить декілька етапів, які співвідносяться з основними періодами психічного розвитку та стадіями розвитку етнічної ідентичності. При цьому етнічна самосвідомість формується дещо пізніше, ніж інші форми самосвідомості. Виділяються три основні етапи розвитку етнічної самосвідомості (табл. 1).

Таблиця 1 – Основні етапи розвитку етнічної самосвідомості

Початковий етап дошкільний і молодший шкільний вік (5-10 років)	Другий етап підлітковий вік (11-17 років)	Третій етап юнацький вік (16-17 років)
<ul style="list-style-type: none"> – нечітке усвідомлення спільності з людьми своєї національності; – невмотивований вибір своєї етнічної приналежності; – слабкі етнічні знання. 	<ul style="list-style-type: none"> – усвідомлення ставлення до свого етносу; – виявлення інтересу до історії та культури свого та інших народів; – формування системи уявлень та оцінок про етнокультурні та етнопсихологічні особливості своєї спільності в порівнянні з іноетнічним оточенням. 	<ul style="list-style-type: none"> – зміцнюється усвідомлення своєї етнічної приналежності; – визначається мотивація вибору своєї національності; конструюється етнічний світогляд.

Потрібно пам'ятати і те, що на першому етапі становлення етнічної самосвідомості сім'я виконує вагомую роль у передачі етнокультурної інформації. Формування етнічної самоідентифікації відбувається за принципом: «Я такий же, як оточуючі». У соціальному відношенні цей період є вирішальним для дитини [12, с. 133–139]. Формування етнічної самоідентифікації на другому етапі будується за принципом: «Я такий же, як мій народ». Необхідно враховувати, що новоутворення відбуваються в період підліткової «кризи ідентичності» [12, с. 322]. На третьому етапі на формування етнічної самосвідомості юнаків та дівчат найбільший вплив має освітньо-виховний процес у навчальних установах.

У цей період етнічна самосвідомість формується за принципом: «Я – представник свого народу». За твердженням Еріксона криза ідентичності в юності – це криза всього покоління і перевірка міцності світогляду всього суспільства [12, с. 322].

Б. Вяткін та В. Хотинець [9] виділяють четвертий етап, що охоплює юнацький (студентський) вік (18–22 роки) і є вирішальним періодом розвитку етнічної самосвідомості, його зміцнення і закріплення. В період навчання у виші етнічну самосвідомість молоді людини розширить система його уявлень про світ, зміцнить пошук його місця в ньому.

Студентський вік за Еріксоном можна віднести до «психосоціальної мораторії» [12, с. 167], який являє собою кризовий період між юністю і дорослістю, протягом якого в особистості відбувається багатовимірні складні процеси здобуття дорослої ідентичності та нового ставлення до світу.

Таким чином, можна стверджувати, що особливості розвитку та прояви етнічної самосвідомості детерміновані не тільки етапами розвитку людини і стадіями розвитку етнічної ідентичності, але також залежать від регіональної специфіки, обумовленої своєрідністю етногенезу спільності, соціально-економічними, міграційними, політичними процесами, історико-культурними особливостями регіону, етнічної ситуацією та ін.

На думку канадського вченого П. Магочія [5, с. 101], який в свою чергу опирається на дослідження М. Гроха [14] та Р. Шпорлюка [16, с. 41–54], національно-культурне відродження проходить три стадії:

- 1) стадію збирання спадщини, коли окремі вчені-ентузіасти збирають мовні, фольклорні, літературні надбання свого народу;
- 2) організаційну стадію, коли закладаються культурні організації, школи й видання для поширення знань про національну спадщину;
- 3) політичну стадію, коли закладаються партії та інші організації, які уможливають участь у політичному процесі [15, с. 81–82].

У даному дослідженні етнічну самосвідомість молоді, яка проживає в умовах історичної міжетнічної взаємодії в єдиному геоісторичному просторі,

у нашому випадку українському Приазов'ї, розглядається через контекст вивчення загальних теоретичних питань самосвідомості (самосвідомості особистості і самосвідомості етносів), включаючи моральну самосвідомість особистості, а також через контекст етнічної самосвідомості в умовах інтерналізації нових цінностей. Етнічна самосвідомість молоді розглядається через поняття етнічна ідентичність, етнічний статус, які визначаються феноменами групової свідомості, внутрішньої солідарності (згуртованістю) етносу і збереженням його етнічної культури. У той же час етнічна самосвідомість молоді розглядається через поняття міжетнічної акультурації. Процес і результат взаємодії національних культур розглядається через поняття: асиміляція, сегрегація (сепарація), інтеграція (десегрегація), маргіналізація [13].

Майже усі етнічні групи українського Приазов'я, внаслідок поширення російськомовного шкільництва, пройшли крізь інтеграційні та асиміляційні процеси, насамперед, в галузі мови. Так, під час Всеукраїнського перепису населення 2001 року на території українського Приазов'я російську мову назвали рідною 93,81% євреїв; 92,77% греків; 87,40% німців; 86,13% білорусів; 78,17% поляків; 78% молдован; 76,70% грузинів; 71,80% татар; 63,82% українців; 57,80% болгар; 56,70% вірмен; 49,30% циган [4, с. 110].

Ці процеси мовної акультурації, та навіть в окремих випадках асиміляції представників національних меншин українського Приазов'я, були пов'язані з відсутністю загальнонаціональних програм збереження традиційних національно-мовних та культурних ознак етносів та відповідного державного тиску для того, щоб знищити українську мову в регіоні. У школах навіть батьки писали заяви щоб звільнили їх дітей від вивчення української мови у зв'язку із тим, що у дитини, наприклад, ангіна чи ще щось (дані перевірки шкіл Маріуполя у 1986–1987 рр.).

Сьогодні, акцентування державою важливості знання української мови стимулює її вивчення в школах та інших навчальних закладах. У побуті використовується здебільшого російська мова, чи можна сказати «специфічна

маріупольська мова». Сфера застосування мов національних меншин звужується. Здебільшого на вулицях та ринках можна почути лише кавказькі мови.

Але кожна етнічна спільнота намагається відродити свої традиції, мову, національну самосвідомість. Сьогодні в українському Приазов'ї створена система безперервної мовної освіти, що забезпечує обов'язкове оволодіння громадянами державною мовою, можливість опанувати рідну (національну) і практично володіти хоча б однією іноземною мовою. Крім цього, збільшується мережа навчальних закладів, де вивчаються мови національних меншин таких як: іврит, кримськотатарська, польська, грецька, німецька, болгарська та інші мови. Так, у Новоолексіївці Генічеського району діє поряд з українською мовою і регіональна татарська. У школах вже вивчається кримськотатарська мова, щоправда, позначається недостатність підручників рідною мовою. Поки їх 65% від необхідної кількості. Також відкриті по одній татарській групі в 2 дошкільних установах. Генічеська районна громадська організація «Центр тюркомовних та інших народів» займається відкриттям факультативів з вивчення рідної мови. В багатьох школах Приазов'я грецька та болгарська вивчаються, переважно, як факультативні мови, постійно функціонують недільні школи, наприклад, у місті Бердянськ – 3 недільні школи: товариства болгарської культури «Родолубие», польського товариства «Відродження» та Товариства єврейської культури; у місті Маріуполь – 1 єврейська, 1 німецька, 1 вірменська та декілька грецьких. У програму підготовки слухачів грецької недільної школи, крім новогрецької мови, введено вивчення історії та культури греків Приазов'я. Учні маріупольських шкіл беруть активну участь в олімпіадах із грецької художньої творчості. Маріупольські вищі навчальні заклади також сприяють вивченню мов національних меншин (грецька, німецька, польська).

Частішають випадки втрати мови своєї національності представниками дисперсної форми розселення спільнот, зокрема, татарами поволзькими та сибірськими, євреями, грузинами, азербайджанцями і ромами (циганами).

В. Григорьянц констатує, що «вірменський народ переживає зараз особливу, критичну фазу свого розвитку. В умовах іноетнічного оточення вона неминуче втягується в процеси етнічної трансформації: піддається мовній та культурній асиміляції, втрачає національну самосвідомість. Якщо цьому процесу не перешкоджати, кінцевим результатом його буде етнічна смерть – «повне розчинення» в плавильних котлах «інших етносів»» [2]. Єдиним засобом протидії цій тенденції є етнічна консолідація – здатність етнічної групи об'єднуватися в рамках єдиної громади, зберігати свій національний образ, побут, традиції і звичаї, свою рідну мову, віру, історію та культуру.

У містах і селах Приазов'я створюються етнічні громади і центри національних меншин, проводяться національні фестивалі, виставки тощо.

Так, маріупольське міське товариство німців «Відергебурт», незважаючи на свою мало чисельність, доклало чимало зусиль для збереження і розвитку німецького культурно-історичної спадщини в Приазов'ї. В силу різних історичних подій, особливо в останні десятиліття, багато німців емігрували до Німеччини, інші – змінили місце проживання на інші регіони України і країни СНД. Ті ж, хто залишився в Маріуполі, вважають його вже невід'ємною частиною своєї долі – так міцні корені, сплетені тут не одним поколінням. Одне з головних завдань культурного товариства «Відергебурт» – збереження давніх традицій, етнокультурного потенціалу та мови. Тісна дружба і співпраця з факультетом іноземних мов Маріупольського державного університету допомагає вирішувати багато питань в цьому напрямку, спільно готуються святкові та культурні заходи.

Традиційним є участь Маріупольського товариства греків у фестивалях національних культур Маріуполя, що проводяться в День міста, фестивалях грецької культури «Мега Юрти» і фестивалях грецької пісні пам'яті Тамари Каци. При проведенні Дня міста проводяться відкриті змагання з боротьби приазовських греків «куреш». При суспільстві створений і працює хор греко-української пісні імені організатора і першого керівника хору Василя Аліти.

Творчість колективів, що складаються з молодого покоління, відрізняється від автентичних фольклорних ансамблів свідомим і цілеспрямованим засвоєнням народних традицій. Народні традиції, що передаються з покоління в покоління, зберігають культурну спадщину, сприяючи формуванню у підростаючого покоління національної самосвідомості.

На підставі вищевикладеного, слід зазначити, що особливості збереження та відродження етнічної самосвідомості молоді українського Приазов'я, вирішальним чином залежать від етнічних процесів, які в свою чергу визначаються низкою факторів та залежать від:

- соціально-політичного ладу країни;
- давності перебування в іноетнічному середовищі;
- чисельності та характеру розселення (компактне чи дисперсне);
- ступеня урбанізації.

Не останню роль відіграє близькість (етногенетична чи соціальна) культури народів, що контактують.

Тому можна зробити висновок, що незважаючи на багатонаціональний склад населення українського Приазов'я міжетнічна ситуація в регіоні відрізняється толерантністю і стабільністю. Тому, не дивно, що з кожним роком збільшується кількість громадських національних організацій, що співпрацюють з органами влади та органами місцевого самоврядування, постійно зростає їх членство, рівень і масштабність культурно-масових, інформаційно-просвітницьких та інших заходів.

Етнокультурна ситуація в українському Приазов'ї дає приклад мирного господарського та суспільного буття цілого регіону, дуже складного за етнічним складом та історією його формування.

Список використаних джерел

1. Бромлей Ю .В. Этнос и этнография. М.:Наука, 1973,283 с.

2. Григорьянц В. Е. Возрождение армянской общины Крыма: достижения и проблемы. Симферополь: Крым. арх., 2004, 75 с.
3. Данилова Е. Н., Ядов В. А. Нестабильная социальная идентичность как норма современных обществ. *Социс.* 2004. № 10. С. 27-30.
4. Дегтеренко А. М. Етнонаціональний аспект життєдіяльності територіальних громад Українського Північного Приазов'я (політологічний вимір) : моногр. Маріуп. держ. гуманіт. ун-т, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І.Ф.Кураса НАН України, Маріуполь, 2008, 208 с.
5. Магочий П. Українське національне відродження. Нова аналітична структура. *Український історичний журнал.* 1991. № 3. С. 97-107.
6. Мкртхмян Ю. И. Основные компоненты культуры этноса. Методологические проблемы исследования этнических культур. Ереван, 1978. С. 42-46.
7. Поршнева Б. Ф. Социальная психология и история. 2-е дополн. и испр. изд. М.: Наука, 1979, 235 с.
8. Философский энциклопедический словарь. М.: Советская энциклопедия, 1989. 815 с.
9. Хотинец В.Ю. Этническое самосознание. СПб. : Алетейя, 2000, 240 с.
10. Червенко О. Б. Фольклорные традиции в современной культуре болгар Северного Приазовья. Язык. Культура. Общество. материалы III Международной научной конференции «Межкультурная коммуникация в современном обществе». Саранск, 16.11.2012 г. Сб. науч трудов МГУ им. Н. П. Огарева, ИСИ, Каф. лингвистики и межкультурных коммуникаций. Вып. 4. Саранск, 2012. 96 с.
11. Элиас Н. Общество индивидов. М.: Праксис, 2001, 336 с.
12. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. М. : Прогресс, 1996, 344 с.
13. Етносоціологія. Етнічна динаміка українського суспільства: навч. посіб. за ред.: Євтух В.Б. К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2010, 355 с.

14. Hroch Miroslav. Social Preconditions of the National Revival in Europe. Cambridge, 1985, 220 p.

15. Magocsi Paul R. Nationalism and National Bibliography: Ivan E. Levytskyi and Nineteenth – Century Galicia // Harvard Library Bulletin, XXVIII, 1. Cambridge, 1985. P. 81–82.

16. Szporluk Roman. Ukraine: A Brief History. Detroit, 1979. P. 41–54.

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ НЕРІВНОСТІ В УКРАЇНІ

Семке Ніна Миколаївна

доцент, кандидат філософських наук, професор кафедри соціології та політології,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

Нерівність – невід’ємна риса будь-якого суспільства. Тому на всіх історичних етапах розвитку суспільства вчені досліджували цю проблему, вивчали її причини та наслідки прояву, вказували на можливі шляхи подолання найбільш гострих моментів нерівності. В доповіді про світову нерівність 2018наголошується: «Економічна нерівність широко поширена, багатогранна і, до певної міри, неминуча. Проте, ми впевнені в тому, що, якщо посилення нерівності не буде належним чином відслідковуватися і для боротьби з нею не будуть вживати відповідних заходів, вона може привести до самих різних політичних, економічних і соціальних катастроф» [2]. У сучасній Україні проблеми соціальної нерівності набули небезпечних масштабів і загрожують подальшому розвитку і цілісності країни. Результатом загострення цих проблем є глибоке розшарування населення за рівнем доходів та значне збільшення частки бідного населення. Це призводить до цілої низки негативних явищ: погіршення стану здоров’я населення і скорочення тривалості життя, зниження рівня освіти населення, якості трудових ресурсів, збільшення трудової міграції. В суспільстві постійно зростає соціальна напруга, поляризується соціальна структура.